

Vogelspreuken op rijm uit de vroege zestiende eeuw

door

W.L. BRAEKMAN

Onder de bewaarde verzamelingen Middelnederlandse spreuken nemen de vogelspreuken of „voghel sproexkene” een bijzondere plaats in. Alhoewel ze wat de aard van de erin vastgestelde wijsheden betreft, veelal in niets verschillen van de andere spreuken, zijn ze daarvan toch duidelijk onderscheiden. In de vogelspreuken worden de wijsheden immers telkens aan een bepaalde vogel toegeschreven.

Berijmde spreuken zijn in het Middelnederlands in verscheidene handschriften tot ons gekomen¹. Het genre is zeer goed vertegenwoordigd, zeker in vergelijking met de vogelspreuken, die heel zeldzaam zijn, althans in het Nederlandse taalgebied.

De verzameling vogelspreuken die hier wordt uitgegeven, komt voor in een medisch vademecum dat uit de vroege zestiende eeuw dateert. Dit manuscript bevindt zich in de bibliotheek van de Stichting Oud-Hatterem in Gelderland.

De inhoud van dit handschrift (Hs. C 4) bestaat voor het grootste gedeelte uit medische recepten, prognoses en andere geneeskundige teksten². Op een aantal oorspronkelijk geheel of gedeeltelijk onbeschreven gebleven bladzijden, heeft de anonieme scribent, wellicht een chirurgijn die te Hatterem in het plaatselijke hospitaal werkzaam was, een reeks vogelspreuken neergeschreven³. Er zijn er éénendertig, ze staan doorlopend, als proza geschreven, wellicht wegens plaatsgebrek, maar bestaan in feite elk uit vier verzen.

1. Men zie o.m. W.H.D. Suringar, *Die Bouc van Seden* (Leiden, 1892); idem, *Van Zeden* (Leiden, 1892); W.L. Braekman, „Middelnederlandse didactische Gedichten en Rijmspreuken”, *Versl. en Med. Kon. Vl. Acad. voor Taal- en Letterk.* (1969), 79-111.

2. Zie mijn: „Een Hatterems medisch Vademecum uit de vroege zestiende Eeuw”, *Volkskunde* LXXXVI (1985), n° 2.

3. Ze komen in het Hs. voor op pp. 46-48, 51-52, 61-62, 73-75 en 170.

Het groot aantal korrupte plaatsen, enkele lacunes en vele andere onnauwkeurigheden wijzen erop dat de scribent de spreuken uit een ouder handschrift heeft gecopieerd. Ze zijn geschreven in een mengtaal met sterke Oostmiddelnederlandse inslag.

Uit het aantal verzamelingen vogelspreuken dat uit de ons omringende landen is bekend, blijkt hoe geliefd dit soort didactische belering geweest is⁴. De oudste dateren uit de veertiende eeuw maar in de volgende neemt hun aantal sterk toe en door de drukunst krijgen ze een nog grotere verspreiding.

Bij deze reeksen spreuken dient men twee types te onderscheiden.

Een eerste type kan men raadgevende spreuken noemen. De vogels treden er op als raadgevers van hun koning of heer. Deze is dikwijls de arend of het winterkoninkje. Hij nodigt zijn onderdanen uit hem raad te geven. Soms is het een vogelparlement⁵, door de koning samengeropen, waarin elke vogel en ook een paar andere dieren, om beurt het woord nemen. De goede vogels geven goede raad, de andere slechte, zodanig dat de dieren, elk volgens hun natuur elkaar dikwijls tegenspreken. Zo spoort de arend de koning aan mild te zijn, waarop de gier onmiddellijk het woord neemt en hem adviseert dat niet te zijn.

Meestal zijn de spreuken van dit type tweeregelig, ze zijn tot een koning of heer gericht en goede en slechte raadgevingen wisselen, zoals gezegd, elkaar af.

Een tweede type vormen de algemeen geldige didactische spreuken. Een aantal vogels verwoorden veelal morele wijsheden die niet tot een bepaald iemand gericht zijn. Ze zijn algemeen geldig en houden soms verband met de traditionele, symbolische eigenschappen die aan bepaalde vogels worden toegeschreven.

Gewoonlijk bestaat elke spreuk uit vier regels en er is geen indicatie van de aanwezigheid van een koning.

Uit Mnl. handschriften zijn tot op heden twee kleine groepen vogelspreuken bekend. Beide behoren tot het eerste type van raadgevende spreuken.

Een eerste reeks komt voor in het bekende Hulthemse handschrift in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel⁶. Onder de titel :

4. W. Seelmann, „Die Vogelsprachen (Vogelparlamente) der mittelalterlichen Literatur“, *Jahrbuch des Vereins f. niederdt. Sprachforschung* XIV (1888), 101-147.

5. Vgl. G. Chaucers *Parliament of Fowles*.

6. *K.B., Hs. 15.589-623, fol. 152v.*

„Dit sijn Voghel Sproexkene” treft men in dit vroegvijftiendeëeuwse manuscript zesentwintig spreuken aan van elk twee regels. Vierentwintig vogels nemen het woord, met op het einde twee maal een „Profeta”. Deze spreuken werden door Serrure uitgegeven ⁷.

De eerste twee vogels geven de volgende tegengestelde raad :

Den Aer.

Here, gheeft eren riken gaven,
soe stadi in eren alle dage

Den Gier.

Here, ghi moghet soe vele gheven
dat u namaels quame oneven.

Een tweede reeks, nu met veel Duitse taalvormen, treft men aan in een handschrift uit de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag ⁸. Er zijn in totaal veertien spreuken, alle bestaande uit twee verzen, die voorafgegaan zijn door een vierregelig vers, waarin het winterkoninkje zijn onderdanen verzoekt hem raad te geven :

Die winterkoninc zeyt :

Ich bids uch lieven heren
Das ir mich raet min eren,
Wie ich min zackin aneva,
Das min rych in eren sta.

Na deze uitnodiging volgt ook hier weer afwisselend goede en slechte raad. De arend en de gier komen weer eerst aan het woord :

Die aren zeyt.

Here, ymmer west mit rade milde,
Sone wirt u goet nemmer wilde

Die ghier zeyt.

Here, is allene dine spise,
So duncs du mich gar wise.

Van het tweede type, de algemeen geldige, didactische vierregelige vorm, was tot op heden geen voorbeeld gevonden. De reeks van eenendertig spreuken in het Hattemse handschrift vult dus een lacune in de overlevering van de soorten vogelspreuken in ons taalgebied.

7. C.P. Serrure, „Kleine gedichten uit de dertiende en veertiende eeuw”, *Vaderlandsch Museum I* (1855), 296-401 (de spreuken staan op pp. 319-21).

8. KB. Ms. Qu. 721, fols. 3-4. Ze werden voor het eerst uitgegeven door H.F. Massmann, „Zum Märchen vom Zaunkönig”, *Germania VI* (1861), 231-32. In het reeds genoemde artikel van W. Seelmann, *Jahrbuch* (1888) staan ze ook afgedrukt.

Als geheel beschouwd, vertoont de Hattemse reeks spreuken geen gelijkenis met een vrij bekende buitenlandse verzameling. Toch zijn er een klein aantal, vier van de eenendertig, die volledige of zeer sterke gelijkenis vertonen met spreuken in een klein, gedrukt Nederduits boekje van ca. 1500, getiteld *Der Vogel Sprake*, waarin tweeënvijftig spreuken voorkomen⁹.

Een enkele spreuk vindt men ook in een Nederduits handschrift uit het midden van de zestiende eeuw, waarin een grote groep van vierentachtig vierregelige spreuken bewaard is¹⁰.

Zoals reeds werd gezegd, staan de spreuken in het Hattemse handschrift als proza neergeschreven. De verdeling in verzen, de punctuatie en de hoofdletters zijn door mij aangebracht. Dit is eveneens het geval voor de doorlopende nummering. Wat tussen vierkante haakjes staat, komt in het handschrift niet voor.

De betekenis van vele spreuken is dikwijls zeer bondig verwoord met soms duidelijk korrupte tekstoverlevering. De interpretaties zoals die bij de aantekeningen gegeven worden hebben dan ook niet steeds een definitief, onaanvechtbaar karakter.

- (p. 46) 1. Die gent seit : en betrouwt niet wel
paerts hoeuen noch honden fel,
steden *ende* borghen syn goet te winnen,
als si verraden sijn van binnen.
2. Aldus seit die lepellaer :
Ick sueke vissche hier *ende* daer,
ten is dick voer den oghen niet
daer die mensche goet of gheschiet.
- (p. 47) 3. Die calander seit : mijn natuer
doet¹¹ mi singhen tot elker vre,
sulc heeft een wijf, sy singhet in jaer
daer harde quaet bi te dansen waer.
- (p. 48) 4. [Die... seit] : des hauick vlucht
doet hebben menich ducht¹²,

9. De tekst komt voor bij W. Seelmann, *Jahrbuch* (1888), 138-145.

10. Eveneens uitgegeven door W. Seelmann, *Jahrbuch* (1888), 127-38; aan de spreuken gaat een inleiding van 30 vv. vooraf.

11. Het Hs. heeft dittografie van *doet*.

12. *ducht*: het Hs. heeft *doecht* met *u* boven *oe*.

wie hem mijt rouen gheneert,
heeft dicke dat hem node ontbeert.

- (p. 51) 5. /Die... seit :]
Men vint wel menighen mensche,
moecht hi leuen na synen wensche,
ende daer in bliuen vast behøet,
nemmermeer en dede hi goet.
6. Die hauick seit :
Al sijdi mogende ende rijke,
dar om en starct gheen ongelijke :
hi is wijs die hem in sijne macht,
altoes voer mysdoen wacht.
7. Die lewerijck seijt :
Troosten¹³ is der goeden¹⁴ sede,
jae ter doecht, verstaet dat mede,
duecht ghedaen ende aerrich ontraden,
comt dyck in salicheit te staden.
- (p. 52) 8. /Die valcke seit :]
Hoghe ghevloghen ende sacht gedaelt,
daer is dicke wijsheit wt ghehaelt :
die al wil vangen dat hi siet,
emmer ontgaet hem dickwijls yet.
9. Den aerent [seit] :
Toecht den milden gyericheden,
daer is ijmmers reden mede :
wie hem sijns coests nijet ontsiet,
tis reden dat hys genijet.
10. Die vlermws seit : hier an merket,
wie sineen vrient verwerket,

13. Na *troosten* staat in het Hs. *is ten* ; dit is wel een dittografie, zoals er in het Hs. wel meer voorkomen.

14. *goeden* : het Hs. heeft *goeder* : *r* voor *n* komt in dit Hs. wel meer voor (cf. n° 16 en 17).

hi is sot op dat hijs *verdiende* :
wel hem die gode hout te vriende.

11. Die wile¹⁵ seit : ick *ben* traghe
in myn vliegen, des vliege ick lage :
hi is wys die hem ter doecht voecht,
hoe godt wil dattet hem ghenoecht.
- (p. 53) 12. Die pitoer [seit] : daer men houet
ben ick weert *ende* wel ghelouet,
hy is te houe noch soe wart,
die wat brenct dan die wat be[gart].
13. Die wachtel seit : onnoselheide
hout in *den* hemel steden¹⁶
wie se [.....] bemynt
want¹⁷ daer is die reden verblint.
- (p. 61) 14. Die strus seit :
Ick *can* verduwen
hart ijser sonder kuwen,
die sulc verduwet lant *ende* borghe,
ende leuet daerna [in] groter sorghen.
15. Die *pertrise* seit :
En segt niet voert
al dat ghy vertellen [hoert] :
licht waer *men* des vermaent,
men is niet seker dat men waent.
16. Dat meynarken seit :
Die *connen* verdragen
die sullen¹⁸ hier goede behaghen
wie haestelick den wech wil liden
die en doech geen pert te riden.

15. *wile* : bedoeld is *wle*, de uil ; het Hs. heeft *wilt* maar *t* voor *e* komt in het Hs. geregeld voor (cf. n° 18, 27 en 28).

16. *steden* : het Hs. heeft *stedan*.

17. *want* : het Hs. heeft *vant*.

18. *sullen* : het Hs. heeft *suller*.

17. Die piper seit : wie mach hem hoeden¹⁹
voer die gheen die quaet op duech vermoeden
reyn consienci doet *verweruen*
een salich leuen²⁰ *ende* steruen.
18. Die berchane²¹ seit : hebdi misval²²,
geeft daerom niet verloren al :
nemt exempel an onsen heer,
wat ghij lijt, hij leet vele meer.
- (p. 62) 19. Aldus so seit die pijlsteert,
men heeft mi om tmine weert²³ :
wat doech een die ter waraelt leeft,
daer niemant of te bet en heeft ?
20. Die gans seit : volle gherechten
beminnen beide heren *ende* knechten,
daer is menyech die wel name
syn ghenoechte waen²⁴ het quame.
21. Die capoen seit : sulc vaert wel,
die luttel sorghet wiet gelden sel,
het valt dat si hier namaels sneuen,
die sonder sorge in welden leuen.
22. Die quartel die seit : mijn ghescal
heeft mi gebracht in groet ongheval,
dat ick bin ghevallen int net :
die menigen spreect, hi sweghe bet !
- (p. 73) 23. Die quac reygher seit : den rijken
siet men hier eren en[de] wiken,

19. *hoeden* : het Hs. heeft *hoeder* ; het gebruik van *r* voor *n* komt in deze spreuken wel meer voor (vgl. 7 en 16).

20. *leuen* : het Hs. heeft *luuen*.

21. *berchane* : het Hs. heeft *berchant* ; *t* voor *e* komt nog elders in dit Hs. voor : cf. n° 11 en 28.

22. *misval* : door de scribent verbeterd uit *misal*.

23. *weert* : het Hs. heeft *waert*.

24. *waen* : in het Hs. door de scribent verbeterd uit *waert*.

waerlijc lof in dit leuen
is een al²⁵ lof sonder²⁶ begheuen.

24. Die talinc seit :

Die talinck seit : ghi moet ontberēn
mitten sotten houden vserēn,
ten dunct den vroeden danck noech ere,
dat²⁷ men voer hem pryst te zere.

25. Die tortelduue seit : reynichede

si si mit mijn gade ende ic mede,
die reijn wil leuen in goeden staet,
hoede hem der sonde ende der daet.

26. Die reygher seit : dat ick weet,

dat wesen moet, al ist mij leet,
daer²⁸ en is geen voerhoeden an,
verdult, thoent wisheit an de man.

27. Die craen seit :

Die craene²⁹ seit : die wankel sijn van³⁰ sinnen,
al toenen si enen gode mi[n]ne,
die is cortelyck verkeert :
hi is wijs die voer syn scade leert.

(p. 74) 28. Dit seyt die cuwe³¹ : die is bequame
te doen da[t] hi gerne name,
die is salichlijc ghestelt :
die menich maent zeer die node gelt.

29. Die nachtegael seit : waer toe doecht

dat men vruchde in nide toecht ?

25. *al* : staat tussen twee regels geschreven. Of dit woord tussen *een* en *lof* moet ingelast worden, is onzeker.

26. *sonder* : dient men niet te emenderen tot *sonden* ? Cf. de aantekeningen.

27. Na *dat* staat in het Hs. *da*.

28. *daer* : door de sribent verbeterd uit ?

29. *craene* : het Hs. heeft *caent* met *r* boven de *a* ; voor *t* i.pl.v. *e* zie n° 11, 18 en 28.

30. Het Hs. heeft dittografie van *van*.

31. *Dit... cuwe* : deze woorden staan op het einde van de spreuk ; het Hs. heeft *cuwt* ; voor eind -t i.pl.v. *e* zie ook n° 11, 18 en 27.

het waer beter dat ment liet,
wie nijt draecht, leuet in verdriet³².

- (p. 75) 30. Die gietelinc seit : vele bewinden
doet verwerkers [sere] vinden,
men vinttet waer in alle steden :
luttel bewint hout vele vreden.

- (p. 170) 31. Die pauwe seit : al ben ic schoenne
[h]et mijne houde ick van goede [i]n³³ lone,
wie scoen is, oetmoedich ende goet,
ic hoepe hi godt voldoet.

AANTEKENINGEN

1. De mannetjsgans (*gent*) stelt dat paardehoeven en kwade honden niet te vertrouwen zijn en dat steden en burchten gemakkelijk in te nemen zijn, als ze van binnen uit verraden worden.
Het logisch verband tussen beide uitspraken is dat een gevaar dat komt van waar men het niet verwacht, het verraderlijkst is : paarden en honden zijn „insiders” waarmee men dagelijks omgaat, ze zijn *van binnen*, zoals de medeburgers in een belegerde stad.
2. Het is duidelijk dat een *lepellaer*, een pelikaan of reiger, niet in het water staat voor zijn genoeg maar wel om vissen te vangen. Als iemand goed behandeld wordt is dat dikwijls (*dick*) ook niet voor zijn mooie ogen (*den ogen*) maar omdat men voordeel of profijt (vissen!) van hem hoopt te krijgen.
3. Dit is een antifeministische spreuk. Het ligt in mijn natuur, zegt de *calander*, een soort leeuwerik, te zingen op alle uren van de dag. Menig man (*sulc*) heeft een vrouw die *in jaer* (lees *in(t) jaer*) d.w.z. het ganse jaar door *singhet*. Deze zang, dit pijpen, is echter voor haar echtgenoot zeer moeilijk (*harde quaet*) om verdragen, om ernaar te dansen.
4. Men is op het eerste gezicht geneigd om te emenderen : „De hauick seit : mijn vlucht...”; dit levert een goede betekenis op. De havik komt echter in n° 6 aan de beurt en het lijkt onwaarschijnlijk dat dezelfde vogel tweemaal, althans met dezelfde naam zou voorkomen (vgl. echter n° 13 en 22).

32. *verdriet* : verbeterd uit *veardriet*.

33. Zie de aantekening ; het Hs. heeft *goeden*.

De vlucht van de havik jaagt velen schrik (*ducht*) aan. In de laatste twee verzen verwacht men : heeft dikwijls (*dicke*) wat „hem node *begheert*”, d.i. vindt dikwijls wat hij best kan missen (straf, brandmerking, opknoping). Het werkwoord *ontbeert* lijkt in deze kontekst moeilijk te verklaren.

5. De naam van de vogel ontbreekt en er is geen parallelle tekst die een aanwijzing geeft. De betekenis van de spreuk levert echter geen moeilijkheden op.
6. *starct gheen ongelijcke* : versterk, bestendig geen onrechtvaardigheden (*ongelijcke*). Een machtig man is ook wijs als hij zich voor onrechtvaardigheden (*mysdoen*) hoedt (*wacht*).
7. Troosten, het doel van het werk van barmhartigheid, de zieken bezoeken, is een heilzame gewoonte (*sede*) bij goede, deugdzame mensen (*goeden*). Het is een kenmerk der (*ter*) deugd. Het goede, het deugdzame (*duecht*) doen en het kwaad, het zedelijk verwerpelijke (*aerlich*) vrezen (*ontraden*, zie *Mnl. Wdb.* s.v. *ontdraden*), helpt dikwijls (*dyck*) om de (hemelse) zaligheid te verwerven.
8. De naam van de vogel werd toegevoegd daar een spreuk met nauw verwante inhoud voorkomt in een Nederduitse incunabel, *Der vogel sprake*, van ca. 1500 (W. Seelmann, *Jahrbuch*, 143) :

32. Die ualcke

Hoge geflogen, sijde dalt,
Daer wert wijsheyt vth gehaelt.
En wern de dorn nergen,
Wes wolden se sick dan bergen ?

De eerste twee vv. drukken dezelfde gedachte uit als in de Nederlandse spreuk ; de laatste twee zijn echter geheel verschillend. De Nederduitse versie betekent : als er nergens doornen (struiken) waren, waar zouden ze (de door de valk opgejaagde kleine dieren) zich dan kunnen verbergen ? In de Nederduitse spreuk zijn de twee laatste vv. een aansporing tot bescheidenheid die een eigenschap van de wijzen is.

9. Als iemand, die van nature mild is, zich gierig toont, is daar steeds (*ijmmers*) een reden voor. Wie zich geen moeite of geld (*coests*) ontziet (om iets te bereiken, te verwerven), heeft alle reden om daarvan (*bys*, d.i. *by des*) te willen genieten.
10. De vleermuis zegt : let hierop of, misschien ook, hieraan (d.i. aan wat volgt) zal je hem kennen : wie zijn vriend misdoet of kwijtspeelt (*verwerket*), hij is gek en die naam heeft hij verdiend, dat is heel te recht. Hij doet wel (*wel hem*), die God te vriend houdt.

11. De *wile*, d.i. *uuile*, de uil, doet zich voor als een bescheiden en dus wijze vogel (vgl. n° 9) die zich bewust is van zijn beperkte vliegprestaties. Zoals dat een uil past, bekijkt hij dit heel filosofisch.

Ik vlieg traag, zegt hij, en daarom (*des*) scheer ik laag over de grond. Wijs is de mens die de deugd beoefent (*voecht*) op de wijze en in de mate die God voor hem heeft bepaald en die daarmee tevreden is (*ghenoecht*).

12. Het vlees van de roerdomp (*putoer, pitoer*) werd blijkbaar als een lekkernij, een „edel spise”, beschouwd. Waar men aan de feestdis zit (*houet*) ben ik, zo verklaart hij, waardevol, word ik geapprecieerd (*ben weert*) en hoog geprezen (*wel ghelouet*).

Het woord *houe* betekent naast feestmaal, natuurlijk ook hof, koninklijk paleis. Aan deze tweede betekenis wordt in de laatste twee vv. gerefereerd. Wie *te houe* komt, d.i. zijn opwachting maakt bij een vorst, is er veel meer waard (*noch soe wart*), wordt er veel beter ontvangen als hij wat aan te bieden heeft (*wat brenct*) dan als hij integendeel iets begeert (*begart*), wil (ver)krijgen.

13. De spreuk van de kwartel (*wachtel*) is onvolledig en korrump. Opmerkelijk is ook dat in n° 22 nog een spreuk aan de *quartel* wordt toegeschreven.

De eerste twee vv. zijn duidelijk : onschuld (*onnoselheide*) hoort in de hemel thuis, is in de hemel op zijn plaats (*hout stede*). De laatste twee vv. lijken een waarschuwing in te houden. Het eerste dient misschien als volgt te worden aangevuld :

iemand (*wie*, onpers. vnw.) die ze (= de onschuld) op aarde te zeer lief heeft (*bemynt*).

Het laatste vers zou dan de reden voor de waarschuwing inhouden : want *daer* („op aarde”, of „bij zo iemand”) is het verstand (*reden*) verblind.

De algemene betekenis van de laatste twee verzen lijkt dan te zijn dat onschuld op aarde onrealistisch, niet haalbaar is.

14. In de reeds hierboven (n° 8) vermelde Nederduitse incunabel komt deze spreuk van de struisvogel eveneens voor (W. Seelmann, *Jahrbuch*, 142) :

30. Strues
 Ick byn een vogel vnd kan verduwen
 Her(n) vnd stael sunder kuwen,
 So deyt mannich borch vnd lant
 Und blijfft in groter sorgen bant.

De betekenis van de spreuk is duidelijk (*verduwen* : verteren ; *kuwen* : kauwen ; *die sulc* : menigeen).

15. De patrijs (*pertrise*): zegt niet alles voort wat je hoort: men zou daar gemakkelijk (*licht*) om berispt, vermaand worden, want men is niet zo zeker als men denkt (*waent*) of het wel de waarheid is.
16. Het woord *meynarken* komt noch in het *Mnl. Wdb.* en *Suppl.* noch in het *WNT* voor. Het is een dialectische variant van *monarken* (dat evenmin in de genoemde woordenboeken aangetroffen wordt) d.i. *monarck-chen*, het (winter)koninkje (cf. Eng. *monarch*).
De spreuk is duidelijk als men de dubbele betekenis van *verdragen* niet uit het oog verliest: verdraagzaam zijn en een last torsen.
Wie verdraagzaam is, behaagt op aarde (*hier*) aan God, wie vlug de weg (ter zaligheid) wil afleggen, mag zijn last niet op een paard, iemand anders, leggen (men moet die zelf torsen).
17. Het woord *piper* als vogelnaam komt in het *Mnl. Wdb.* en *Suppl.* niet voor. Volgens het *WNT* (s.v. *pieper*) is het de naam van verscheidene vogels, o.m. enkele kwikstaartachtigen en de graspieper.
De vogel zegt: men (*wie*, onpers. vnw. Oostmnl.) moet zich hielden voor wie zelfs in de deugd kwaad ziet: een zuiver geweten doet iemand zalig leven en sterven.
18. Het woord *berchane* als naam voor de bos- of woerhaan, de fazant, komt in het *Mnl. Wdb.*, het *Suppl.* en het *W.N.T.* niet voor. Wel treft men de vogel aan als *berchhane* bij Seelmann, *Jahrbuch*, 132. Men vgl. *Mnl. Wdb.* s.v. *boschhaen*.
Heb je tegenspoed (*misval*), geef de moed niet op; neem Jezus als voorbeeld: die heeft nog veel meer geleden.
19. Als vogelnaam komt *pylsteert* in het *Mnl. Wdb.* en *Suppl.* niet voor. Wellicht is hier een soort eend bedoeld en niet de staartmees (Van Dale). Dit kan men vermoeden uit de eerste twee verzen waar het vlees van de *pijlsteert* een lekkernij blijkt te zijn.
Men schat mij naar waarde (*heeft mi weert*) om mijn vlees (*tmine*). Wat is iemand hier op aarde waard als niemand enig voordeel aan hem heeft?
20. Zowel heren als knechten, zegt de gans, houden van overvloedige, rijkelijke (*volle*) gerechten: velen zijn bereid hun genoegens te nemen van waar (*waen*) die ook komen, m.a.w. zonder zich daaromtrent vragen te stellen.
21. De gesneden haan (*capoen*): diegene (*sulc*) stelt het goed, die zich weinig bekommert om wie het (gelag) zal betalen. Het gebeurt (*valt*) echter wel dat zij die (hier op aarde) in weelde leven, na hun dood, in het hiernamaals (*namaels*), de dood van de hel ondergaan (*sneuen*).
22. Het woord *quartel* komt in het *Mnl. Wdb.* en *Suppl.* niet voor (vgl. n° 13). Deze spreuk, waarvan de betekenis zonder meer duidelijk is,

komt ook voor in het Nederduits. Men treft ze aan in de *Der vogel sprake* van ca. 1500 (waar ook n° 8 en 14 voorkomen) en in een handschrift uit 1541 (cf. W. Seelmann, *Jahrbuch*, 135 en 142). In beide gevallen wordt de spreuk er toegeschreven aan een *wachtele*.

In de tekst van ca. 1500 luidt de spreuk :

28. De wachtele.

Mijn ropen vnd mijn schalle(n)

Heft mij gebracht to vngeualle,

Dat ick sij komen in dat nette.

Dat spreckt mannich, he swege bet !

23. Wat de nachtreiger of -raaf (*quac reygher*) zegt is niet helemaal duidelijk. De laatste twee vv. zijn wellicht korrump.

De eerste twee zijn anders wel klaar genoeg : de rijken ziet men hier (op aarde) eren en ontzien (*wiken*). De laatste twee vv. lijken een contrast uit te drukken : echte (*waerlijc*) lof verdienen in dit leven zij die de zonden vermijden (*begheuen*).

Het Hs. heeft *sonder*, maar eind -r waar men *n* verwacht, komt in de spreuken meer voor (cf. de voetnoten bij 7, 16 en 17). Dat de tekst korrump is heeft ook de scribe gemerkt : tussen de regels voegde hij *al* toe, zonder aansluiting waar precies dit woord dient ingelast te worden. Mijn inlassing tussen *een* en *lof* is dan ook onder alle voorbehoud gebeurd.

24. Wat de *talinc*, een taling d.i. een soort kleine eend, precies zeggen wil, is wel niet zonder korrumpie tot ons gekomen, tenminste niet in het tweede vers.

De raad van deze vogel lijkt mij te zijn : men moet zich ervoor hoeden (*ontberen*) zich door dwazen te laten prijzen. De betekenis van *houden vseren* is mij niet duidelijk : moet men niet lezen : *houden v(w)s eren*, zijn eer door zotten te laten bepalen ?

De laatste twee vv. : de wijzen aanzien het niet als een eer en nemen het niet in dank als men ze al te zeer prijst.

25. De tortelduif, het symbool van de gesublimeerde eros bij de Grieken en van de christelijke deugd van kuisheid en onschuld, zegt : kuisheid, zij weze (*si si*) bij mijn echtgenote (*gade*) en ook bij mijzelf (*ic mede*). Wie kuis wil leven in goede, eerbare echtelijke staat, hij hoede zich voor de zonde en voor de (geslachts)daad !
26. Eén ding weet ik zeker, zegt de reiger, wat komen moet, daar is niets tegen aan te vangen (*voerhoeden*), hoe jammer ik dat ook vind. Daarom : draag je lot verduelig, dit is een teken (*thoent*, toont) van wijsheid in een mens (*an de man*).
27. De kraanvogel : als iemand die wankel is van gemoed aan een ander oprechte (*gode*) liefde betuigt (*toenen*), dan zal dat gevoel vlug (*cortelyck*) verdwijnen (*verkeert*). Wie dit tot zijn schade leert is een wijs man.

28. De *cuwe*, de (kerk)kauw, een soort kraai, zegt : met wie zich kan veroorloven te doen wat hij graag heeft (*name*, kreeg, ontving), is het goed (*salichlijc*) gesteld. Velen verlangen zeer (*maent*) naar dingen die ze zelden (*node*) kunnen betalen (*gelt*), zich zelden kunnen veroorloven.
29. Waartoe is het goed (*doecht*) dat men vreugde in zijn afgunst (*nide*) vindt (*toecht*)? Wie afgunstig is, haat draagt, leeft in verdriet.
Op te merken valt hierbij dat het substantief *nide* volgens het *Mnl. Wdb.* alleen „drift, hartstocht” betekent, het ww. *niden* echter wel „afgunstig zijn”. Wegens het werkw. *draecht* in *nijt draecht* betekent *nijt* hier wel eerder afgunst (cf. haat dragen).
30. De zwarte lijster of merel (*gietelinc*) zegt : sterke bemoeizucht maakt iemand gemakkelijk vijanden (*verwerckers*). Men ziet dit in alle steden (of overal) gebeuren. Weinig bemoeien bestendigt de vrede.
31. Deze spreuk komt eveneens voor in de Nederduitse incunabel waar we ook n° 8, 14 en 22 aantreffen. Hier lezen we (W. Seelmann, *Jahrbuch*, 139):

n°4 Die pauwe.

Ick byn een vogel schone
Dat hebbe ick van gode to lone.
De schone ys vnd daer bij gued,
Och wat he gode leue doet !

Uit de vergelijking van v.2 in de Nederduitse en de Nederlandse versie blijkt dat in de laatstgenoemde *goeden* (Ndt. *van gode*) tot *goede (i)n* moet geëmendeerd worden. Dit vers betekent dan : wat ik heb (*het mijne*) kreeg ik in leen (*lone*) van God (*goede*). God vindt men in de spreuken zowel als *godt* (11 en 31) en als *goed(e)* gespeld (10 en 16).

De laatste twee vv. : wie mooi is, ootmoedig en deugdzaam, ik hoop dat die aan God zal behagen.